

Kunsthistorisches Museum te Wenen — twee korte columns die smaken naar meer. Wie dan nog twijfelt aan het nut van geschiedenis is reddeloos verloren.

Rob van der Laarse

W. Bloemink, e. a., *Verborgen verleden. Bouwhistorie in Nijmegen*, D. J. de Vries, e. a., ed. (Utrecht: Matrijs, 2004, 160 blz., € 17,95, ISBN 90 5345 255 9).

Nijmegen heeft voor Nederland unieke kenmerken zoals de Romeinse oorsprong en er is een ‘benedenstad’ door de grote hoogteverschillen in het centrum. Al vroeg, in de twaalfde en dertiende eeuw, stonden er veel natuurstenen huizen. De rivierstad stond onder invloed van steden in het nabije Rijnland waaronder Keulen. Nijmegen was tevens een doorgeefluik naar de lage landen. Door oorlogsverwoestingen in 1944-1945 en door grootschalige sloop na 1945 verdwenen veel historische gebouwen.

*Verborgen verleden* bevat een deel van de resultaten van een bouwhistorisch onderzoek van driehonderd nog bestaande historische panden in de Nijmeegse binnenstad. Uitgave en onderzoek zijn onderdeel van het gemeentelijke project ‘Het geheugen van de stad.’ Bouwhistorisch onderzoek gaat verder dan de gevel; achter een negentiende-eeuwse voorkant kunnen zich bijvoorbeeld een middeleeuwse kelder of een zeventiende-eeuws dak bevinden. Het onderzoek richt zich op de ontwikkeling van kelders, muren, ruimtegebruik, stijlelementen, bouw materiaal, draag- en kapconstructies. Uit balken werden monsters geboord waarmee door jaarringenonderzoek de exacte leeftijd kon worden vastgesteld. De onderzoeken zijn verkennend en ze geven niet alle antwoorden. Vaak verhullen pleisterlagen het metselwerk en soms zijn delen van gebouwen niet toegankelijk. Bij veel panden is verdergaand onderzoek nodig. Aanvullende informatie is gekomen van archieven, beeldmateriaal en mondelinge bronnen. Een veelgebruikte bron is een schilderij uit 1669 met een zicht op alle huizen van de stad.

*Verborgen verleden* bevat tien artikelen van diverse auteurs. De artikelen gaan in op een specifiek gebouw of op een complex van gebouwen. Daarnaast worden thema’s behandeld zoals stadskastelen of de invloed van een hoogteverschil van vier meter op een blok huizen. Bouwhistorie kan gezien worden als een verlengde van archeologie en de archeoloog Jan Thijssen behandelt in ‘Romeins puin voor Middeleeuws Nijmegen, een stevige basis’ (10-19) de ontwikkeling van de middeleeuwse stad en met name het grote aantal natuurstenen huizen. Het artikel had overzichtelijker gekund, bijvoorbeeld met een betere structuur en met kaarten van het beschreven gebied. Aansluitend geeft Frank Haans in ‘De ontwikkeling van de huizenbouw tussen 1200 en 1875’ (20-43) een historisch overzicht. Evenals Thijssen stelt Haans dat over de vroegste periode nog veel niet bekend is. Haans pleit voor een vergelijkende studie met Duitse Rijnsteden. Rond 1300 begon in Nijmegen het bouwen met de goedkopere baksteen. Er kwam een toenemende ‘verstening’ van de stad.

Dat ook rond 1900 door de economische groei veel is gesloopt en verbouwd in de binnenstad wordt wel eens vergeten. Frank Haans en Gerrit Korenberg besteden er aandacht aan in ‘Een schoolvoorbeeld van cityvorming in de Molenstraat.’ (132-144) Door de breedte en gunstige ligging van deze straat kwamen er veel nieuwe winkelbedrijven. Van de vroegere bebouwing bleef weinig over.

Er kan in Nijmegen meer bouwhistorisch onderzoek gedaan worden en er rijzen aanvullende vragen. Zou bijvoorbeeld een globale indruk gegeven kunnen worden van de bouwhistorie van panden die tijdens en na de Tweede Wereldoorlog verloren gingen? En wat gebeurde met het sloopmateriaal van de verdwenen panden? Terloops komt het voorbeeld ter sprake van een achttiende-eeuwse leeuw uit een gevel die recent buiten de stad in een tuinmuurtje werd teruggevonden. In veel artikelen wordt overigens voor de grootschalige sloop na 1945 het oude eufemisme ‘sanering’ gebruikt. Wat niet werd gesloopt, werd meestal gerestaureerd, onder meer beschreven door Jan van der Hoeve in ‘Huizen als stadsmuur tussen Lage Markt en Waalkade.’ (90-105) De beschrijvingen van de vele verwijderde oorspronkelijke onderdelen roepen bij de lezer vragen op over de kwaliteit van de restauraties.

De bundel sluit af met een lijst met baksteenformaten in Nijmegen, een notenapparaat, literatuurlijst, registers van straten en personen, een verklarende woordenlijst en informatie over de auteurs. Het boek heeft een goede vormgeving met mooie foto’s en tekeningen. Het zou echter duidelijker zijn geweest als een huisnummervmelding was toegevoegd aan sommige plattegronden en foto’s. In artikelen over aan elkaar grenzende panden is het vaak lastig te zien op welke plek in de tekst welk perceel bedoeld wordt. Tenslotte zijn er vaak gedetailleerde en technische beschrijvingen. Dit maakt de teksten niet overal makkelijk toegankelijk, maar dat is in dit genre waarschijnlijk onvermijdelijk.

Mark van Deursen

G. ter Haar, P. L. Polhuis, *De loop van het Friese water. Geschiedenis van het waterbeheer en de waterschappen in Friesland* (Franeker: Van Wijnen, 2004, 287 blz., € 29,50, ISBN 90 5194 274 5).

In de Verantwoording komen de auteurs er openlijk voor uit dat zij geen wetenschappelijke verhandeling hebben willen schrijven maar een boek voor een breed publiek. Daarom wordt de tekst niet in noten verantwoord en hebben zij zich onthouden van een oordeel over vroeger gevoerd beleid en eertijds genomen beslissingen. Het niet-wetenschappelijke karakter uit zich niet alleen in een vrijmoedige omgang met de chronologie, maar vooral in een literatuurlijst waarin cruciale titels ontbreken. Zo mist men node de publicaties van Harry Fokkens over de geologische ontstaansgeschiedenis en vroege bewoning van dit gebied (H. Fokkens, *Drowned landscape. The occupation of the western part of the Frisian-Drentian Plateau, 4400 BC-AD 500* (Assen, 1998), van Jos Bazelmans c. s. over de vroege dijkbouw in Friesland (J. Bazelmans, e. a., ‘Zoden aan de dijk. Kleinschalige dijkbouw in de late prehistorie en protohistorie van noordelijk Westergo’, *De Vrije Fries*, LXXIX (1999) 7-73), van Anthonie Heidinga c. s. over de resultaten van het Frisia-project (H. A. Heidinga, *Frisia in the First Millennium. An outline* (Utrecht, 1997); J. M. Bos, H. A. Heidinga, *Graven naar Friese koningen. De opgravingen in Wijnaldum* (Franeker, 1992)) en van Gilles de Langen over het middeleeuwse Friesland (G. J. de Langen, *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van het gewest Oostergo in de vroege en volle Middeleeuwen* (Groningen-Bedum, 1992), om maar enkele voorbeelden te noemen. Met name het hoofdstuk over de landschapsgenese en de vroege bewoningsgeschiedenis heeft daaronder geleden. Zonder meer onjuist is de mededeling dat de eerste bewoners van Friesland in de kleistreken zijn gaan

Er kan in Nijmegen meer bouwhistorisch onderzoek gedaan worden en er rijzen aanvullende vragen. Zou bijvoorbeeld een globale indruk gegeven kunnen worden van de bouwhistorie van panden die tijdens en na de Tweede Wereldoorlog verloren gingen? En wat gebeurde met het sloopmateriaal van de verdwenen panden? Terloops komt het voorbeeld ter sprake van een achttiende-eeuwse leeuw uit een gevel die recent buiten de stad in een tuinmuurtje werd teruggevonden. In veel artikelen wordt overigens voor de grootschalige sloop na 1945 het oude eufemisme ‘sanering’ gebruikt. Wat niet werd gesloopt, werd meestal gerestaureerd, onder meer beschreven door Jan van der Hoeve in ‘Huizen als stadsmuur tussen Lage Markt en Waalkade.’ (90-105) De beschrijvingen van de vele verwijderde oorspronkelijke onderdelen roepen bij de lezer vragen op over de kwaliteit van de restauraties.

De bundel sluit af met een lijst met baksteenformaten in Nijmegen, een notenapparaat, literatuurlijst, registers van straten en personen, een verklarende woordenlijst en informatie over de auteurs. Het boek heeft een goede vormgeving met mooie foto’s en tekeningen. Het zou echter duidelijker zijn geweest als een huisnummervmelding was toegevoegd aan sommige plattegronden en foto’s. In artikelen over aan elkaar grenzende panden is het vaak lastig te zien op welke plek in de tekst welk perceel bedoeld wordt. Tenslotte zijn er vaak gedetailleerde en technische beschrijvingen. Dit maakt de teksten niet overal makkelijk toegankelijk, maar dat is in dit genre waarschijnlijk onvermijdelijk.

Mark van Deursen

G. ter Haar, P. L. Polhuis, *De loop van het Friese water. Geschiedenis van het waterbeheer en de waterschappen in Friesland* (Franeker: Van Wijnen, 2004, 287 blz., € 29,50, ISBN 90 5194 274 5).

In de Verantwoording komen de auteurs er openlijk voor uit dat zij geen wetenschappelijke verhandeling hebben willen schrijven maar een boek voor een breed publiek. Daarom wordt de tekst niet in noten verantwoord en hebben zij zich onthouden van een oordeel over vroeger gevoerd beleid en eertijds genomen beslissingen. Het niet-wetenschappelijke karakter uit zich niet alleen in een vrijmoedige omgang met de chronologie, maar vooral in een literatuurlijst waarin cruciale titels ontbreken. Zo mist men node de publicaties van Harry Fokkens over de geologische ontstaansgeschiedenis en vroege bewoning van dit gebied (H. Fokkens, *Drowned landscape. The occupation of the western part of the Frisian-Drentian Plateau, 4400 BC-AD 500* (Assen, 1998), van Jos Bazelmans c. s. over de vroege dijkbouw in Friesland (J. Bazelmans, e. a., ‘Zoden aan de dijk. Kleinschalige dijkbouw in de late prehistorie en protohistorie van noordelijk Westergo’, *De Vrije Fries*, LXXIX (1999) 7-73), van Anthonie Heidinga c. s. over de resultaten van het Frisia-project (H. A. Heidinga, *Frisia in the First Millennium. An outline* (Utrecht, 1997); J. M. Bos, H. A. Heidinga, *Graven naar Friese koningen. De opgravingen in Wijnaldum* (Franeker, 1992)) en van Gilles de Langen over het middeleeuwse Friesland (G. J. de Langen, *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van het gewest Oostergo in de vroege en volle Middeleeuwen* (Groningen-Bedum, 1992), om maar enkele voorbeelden te noemen. Met name het hoofdstuk over de landschapsgenese en de vroege bewoningsgeschiedenis heeft daaronder geleden. Zonder meer onjuist is de mededeling dat de eerste bewoners van Friesland in de kleistreken zijn gaan